

Ingrid eller Ibrahim – betydelsen av namn i SFI

En jämförande diskursanalys av två SFI-läromedel från år 2002 och 2021

Av: Athrin Aho

Handledare: Lina Nyroos
Södertörns högskola | Institutionen för lärarutbildningen
Kandidatuppsats 15 hp
Svenska som andraspråk | HT21 2022

Abstract

Textbooks within Swedish for Immigrants aims to teach immigrants the Swedish language and help them understand Swedish society. But one can ask: is there a representative picture of all people in Swedish society in these textbooks? This study aims to analyze which discourses are made visible regarding what kind of people are represented in textbooks for Swedish for Immigrants. Two textbooks from different times are chosen to make a comparison, and to see what and if there has been development in the way one talks about people with non-Swedish and non-white names. The questions asked are: Who is given space in two textbooks for Swedish for Immigrants? And what kind of development has been made within this area between the years 2002 and 2021? The method used is discourse analysis based on a social constructive perspective, which means that people adopt the discourses they read and learn about, which affects the way they see society and how they interact with others. The result shows that similar discourses are found in both textbooks, where three main discourses appear: *us and them*, Swedish/white is the norm, and immigrants only have lower-paid jobs in society. People with non-Swedish and non-white names are not given as much space in the textbooks as people with Swedish and white names. The older textbook contains of a majority Swedish names whereas the newer textbook contains more international names, but that are considered white names. This shows that there is an *us and them*-discourse occurring. The *us and them*-discourse appear in different ways throughout the textbooks and is more implicit in the newer textbook compared to the older. Another example of this discourse is that people with non-Swedish and non-white names are often presented with where they come from, which is not the case for people with Swedish names. This shows that there is a certain way of speaking of people with non-Swedish and non-white names in society. In conclusion, there are more Swedish and white people who are given space in these textbooks for Swedish for immigrants. Considering that immigrants are the target group for these textbooks, there should be a representation of all different people in Swedish society. Seen from a social constructive perspective, immigrants who read these textbooks will adopt these discourses, which will affect how they see Swedish society and how they interact with others. The development discovered between the two textbooks and their almost 20-year difference of release is shown in the discourse of immigrants only having lower-paid jobs. The newer textbook shows no evidence of this discourse whereas it appears in the older textbook. This shows that development has been made in how society thinks of immigrants and their ability to work within any profession.

Keywords: Swedish for immigrants (SFI), textbook, non-Swedish, non-white, Swedish, white, name, discourse.

Nyckelord: Svenska för invandrare (SFI), läromedel, icke-svensk, icke-vit, svensk, vit, namn, diskurs.

Innehållsförteckning.

1. Inledning.....	4
2. Bakgrund.....	4
3. Syfte & Frågeställningar.....	7
4. Tidigare forskning.....	7
4.1 Läromedelsanalyser ur ett <i>vi och dem</i> -perspektiv.....	7
4.2 Analyser kring <i>svenskhets</i> i det svenska samhället.....	9
4.3 Annan relevant forskning.....	11
Begreppsdefinition.....	13
5. Teoretiska utgångspunkter.....	14
6. Material & Metod.....	16
7. Analys- & resultatredovisning.....	18
7.1 Läromedel 1: <i>+46</i> (2002).....	18
7.2 Läromedel 2: <i>Gilla svenska</i> (2021).....	21
7.3 Jämförelse.....	23
8. Slutsatser & sammanfattning.....	25
8.1 Sammanfattning.....	25
8.2 Diskussion.....	25
8.3 Slutsats.....	26
8.4 Vidare forskning.....	27
Käll- & Litteraturförteckning.....	28

1. Inledning

Läromedel för SFI (svenska för invandrare) har till syfte att lära ut det svenska språket till personer som nyligen kommit till Sverige. Därtill ska läromedlen även bidra till att dessa personer får en bild av Sverige och det svenska samhället. Läromedlen innehåller beskrivningar av Sverige och de personer som bor i landet. En kan dock fråga sig om läromedlen verkligen speglar hur det svenska samhället ser ut idag, alltså hur representativ bilden av de människor som lever i Sverige är. I denna studie ska jag undersöka vilka

människor som ges plats i SFI-läromedel och om det har skett en utveckling under en tidsperiod på ca 20 år.

Samhället är i konstant förändring och påverkas mycket av människorna som lever i det, vilket bör återspeglas i SFI-läromedel. För att alla inlärare ska känna sig inkluderade i det svenska samhället bör SFI-läromedel innehålla en representation av alla människor som lever i det, inte endast en eller två specifika grupper. Genom att undersöka vilka personer som ges plats i SFI-läromedel kan en synliggöra diskurser kring personer med utländsk bakgrund och föreställningar om samt dolda attityder till dessa personer.

Det finns inte mycket forskning inom detta område, därför kan denna studie ses som ett bidrag till forskningen. Carlson (2011) har forskat på området genom att jämföra SFI-läromedel från olika årtionden. Hennes forskning visar att olika decenniers läromedel speglar det rådande samhället vilket synliggörs i framställningen av invandrarnas roll i det svenska samhället. Innehållet i SFI-läromedel bör undersökas mer djupgående och granskas för att se vilka människor som framträder i dem eftersom läromedlen bland annat ska bidra till att inlärare känner sig inkluderade i samhället. SFI-läromedel är kanske några av de första texter på svenska som invandrare möter i sitt nya hemland. När det då inte finns tillräcklig representation av dem i läromedlen påverkas förtroendet för Sverige och integrationen. De kan få en känsla av att inte tillhöra eller vara välkomna i landet. Det är därför viktigt att undersöka innehållet i SFI läromedel för att se vilken bild av Sverige som förmedlas till nyanlända. Det är viktigt att innehållet är välkomnande och inkluderande.

2. Bakgrund

Ett läromedel är en fysisk bok eller digital plattform som används av inlärare av till exempel svenska för att lära sig språket bättre. Läromedelsböcker för språkinläring av svenska, vilket

är fokus för denna studie, innehåller språkövningar och längre texter som syftar till att hjälpa inlärarna utveckla sitt svenska språk. Ett läromedel kan också användas av lärare för att få inspiration till övningar i undervisningen. Lärarna kan då försäkra sig om att övningarna ligger i linje med det läroplanen kräver att undervisningen ska innehålla, eftersom läromedel baseras på läroplanens kriterier (Carlson & von Brömssen 2011a, s. 30).

Det har länge pågått debatter kring användandet av läromedel i skolans undervisning och om användningen av det främjar eller missgynnar elevers lärande. Carlson och von Brömssen hänvisar till Korsell som menar att undervisning som planeras utifrån läromedel inte blir framåtsträvande, medan Johnsen beskriver att läromedel kan användas för att kritiskt analysera, problematisera och diskutera i undervisningen (Carlson & von Brömssen 2011a, s. 28). Trots kritiken som finns gentemot läromedel kommer säkerligen lärare att fortsätta använda dem i sin undervisning då de utgör stöd, verktyg och vägledning i utformning av språkundervisning. Det finns alltså olika uppfattningar kring användningen av läromedel i skolundervisningen, men det är upp till varje enskild lärare att avgöra om de vill använda läromedel eller inte och vilken typ av läromedel de ska använda i sin undervisning.

Inom SFI utbildningen har läromedel en viktig roll då många lärare väljer att utgå från dessa i sin undervisning. Det är därför viktigt att lärare är medvetna om vilka läromedel som finns och hur olika människor avbildas i läromedlen eftersom det kan påverka inlärarnas attityder till det svenska språket och samhället. Läromedel kan ofta ge en bild av samhället som inte stämmer överens med hur verkligheten ser ut, vilket i sin tur påverkar hur nyanlända personer förstår och ser på samhället (Carlson & von Brömssen 2011b, s. 13). Denna studie kan därför vara av intresse för lärare och blivande lärare i svenska som andraspråk då det kan ge dem ökad medvetenhet om att kritiskt granska de läromedel som finns. Det kan vara avgörande för vilka läromedel lärare sedan väljer att använda men även ge insikt i hur läromedel för SFI ser ut och har sett ut.

SFI läser de personer som nyligen kommit till Sverige för att bosätta sig och som saknar grundläggande kunskaper i svenska språket (Skolverket 2021). I läroplanen för SFI beskrivs det att utbildningen ska ge inlärare grundkunskaper i det svenska språket, vilket innefattar läs- och skrivkunskaper, samt skapa möjlighet för inlärare att utveckla ett funktionellt andraspråk genom språkliga verktyg för att kunna verka i det svenska samhället (Lvux18). SFI-utbildningen är uppdelad i tre studievägar (1, 2 och 3) där studievägarna i sin tur består av fyra kurser (A, B, C och D). Vilken studieväg som är lämplig för en inlärare avgörs av inlärarens bakgrund, mål och förutsättningar. Alltså börjar en inlärare läsa den SFI kurs som passar bäst

utifrån dennes egna förutsättningar (Lvux18). När en inlärare börjar läsa på SFI görs en bedömning av vilken studieväg som lämpar sig bäst för denne (Skolverket 2019).

År 2018 var det 209 000 personer som studerade på SFI där 46 procent var män och 54 procent var kvinnor. Majoriteten av de studerande var födda i Syrien med arabiska som förstaspråk, därutöver kom de studerande från länder som Irak, Afghanistan, Iran, Eritrea och Somalia. De studerande hade heterogena utbildningsbakgrunder och många av dem hade någon form av utbildning sedan tidigare (Skolverket 2019).

Fram till år 1974 var Statens läroboksnämnd en självständig myndighet som hade till uppgift att granska svenska läromedel. År 1974 blev denna myndighet del av Skolöverstyrelsen för att sedan år 1983 ingå i Statens institut för läromedelsinformation, där uppdraget framförallt var att förmedla information om och granska läromedel för de samhällsvetenskapliga ämnena. År 1991 lades granskningen av läromedel ner då politiker ansåg att förhandsgranskning av läromedel inte hade större påverkan på dess innehåll. Därför har Sverige idag ingen statlig granskning av läromedel, utan detta ansvar faller på de som producerar och konsumerar läromedel, däribland Skolverket men framförallt lärare. En tolkning till varför det inte sker statlig granskning av läromedel är att staten litar på lärares professionella omdöme kring läromedel de använder och att skolans styrdokument ska vara det som undervisning i första hand grundar sig på (Carlson & von Brömssen 2011a, s. 20–21). Därför är det intressant att analysera och jämföra läromedel som har använts och används fortfarande i SFI-undervisning.

Med dagens system granskas alltså inte läromedel av staten. Därför krävs studier som denna för att på så vis skapa större medvetenhet kring läromedel som används idag och dess innehåll. Det är viktigt att undersöka läromedelsinnehåll eftersom de bidrar till olika uppfattningar hos inlärarna och deras syn på samhället. Studier som denna kan ha lärare och läromedelsförfattare som målgrupp. Lärare väljer vilka läromedel som ska användas i undervisningen och behöver bli mer medvetna om innehållet för att kunna välja det som främjar elevernas lärande på bästa sätt. Läromedelsförfattare kan genom ökad kunskap om inlärning via inkludering lära av hur andra har utformat läromedel, antingen genom att inte upprepa andras ”misstag” eller att ta lärdom av det som andra har lyckats med.

3. Syfte & frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka vilka människor som framställs i två läromedel för SFI där den ena är utgiven år 2002 och den andra utgiven år 2021. Delar av läromedlen kommer att analyseras kritiskt och mer ingående för att se vilka sociala kategoriseringar som är centrala i läromedlen. Dessa sociala kategorier kommer sedan att jämföras för att se vilken typ av utveckling som har skett under närmare 20 år som gått mellan läromedlens utgivning. Genom att analysera två läromedel från olika tidsperioder kan en undersöka tendensen till utveckling i hur människor framställs i läromedel. De frågeställningar som ligger till grund för studien är:

- Vilka människor ges plats i de undersökta läromedlen för SFI?
- Vad för typ av utveckling har skett inom det studerade området mellan år 2002 och 2021?

4. Tidigare forskning

Här presenteras tidigare forskning som gjorts inom området. De olika studierna faller in under samma teman och har därför kategoriserats utifrån det.

4.1 Läromedelsanalyser ur ett *vi och dem*-perspektiv

Carlson (2011) presenterar sin studie där SFI-läromedel från 1960-talet fram till nutid har analyserats. Det Carlson vill synliggöra är hur läromedel speglar de normer och värderingar som råder i samhället vid tiden för läromedlens utgivning och hur detta utvecklas. De frågor som ligger till grund för hennes forskning handlar om vilka synsätt som framkommer i SFI-läromedel vad gäller utbildning, lärande och arbete samt hur detta har sett ut historiskt. Ytterligare intresserar sig Carlson för värderingar och föreställningar som förekommer i läromedlen om SFI-deltagare där Carlson menar att synen på invandrare påverkas av rådande utbildnings- och arbetsmarknadspolitik (Carlson 2011, s. 205–207).

Carlson utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och diskursanalytisk teori i studien där diskursanalys används som analysmetod eftersom studien fokuserar på språket och dess ”strukturskapande effekter” (Carlson 2011, s. 207). Carlson kommer fram till att läromedlen från 1960- och 1970-talet förmedlar värderingar om att de som använder böckerna (invandrare) ska bli goda arbetare. I 1980-talets SFI-läromedel framkommer diskursen om ”eget ansvar” och att inlärarna ska vara ”goda elever”, ”aktiva deltagare” och ”goda klienter” (Carlson 2011, s.

209). Läromedel från slutet av 1990-talet fram till nutid lägger vikt vid att förmedla förhållandet mellan utbildning och arbete. Alltså har SFI-läromedel gått från att förmedla arbete som viktigt för invandrare till att invandrare ska lära sig för att kunna arbeta (ibid.). Carlsons studie blir relevant för denna studie då jag använder samma teoretiska utgångspunkter och metod. Därutöver analyserar Carlson normer och värderingar kring invandrare och hur dessa förmedlas till SFI-inlärare samt hur detta har utvecklats genom åren, vilket även görs här i viss mån.

Ajagán-Lester (2011) har genomfört en studie som handlar om etniska gränsdragningar i svenska läromedel. Med studien vill Ajagán-Lester synliggöra vilken bild läromedlen ger av befolkningen som kommer från den subsahariska delen av Afrika. Läromedlen som Ajagán-Lester studerar är från år 1768 till slutet på 1950-talet och studien utgår från två antaganden: (1) det antas att beskrivningar av andra kulturer inbegriper kännedom kring den egna kulturen vilket inte ifrågasätts då det tillhör det man vet och tar för givet, och (2) det "antas att skoltexter bidrar till att skapa en viss bild av andra kulturer och till att konstruera en viss förståelse avseende bland annat etnicitet" (Ajagán-Lester 2011, s. 255–256). De tre frågeställningar som Ajagán-Lester resonerar kring i studien är "Vilka förändringar kan märkas i det diskursiva fältet om Afrika? Hur kommer den intertextuella processen om Afrika och dess invånare till uttryck? Vilka typer av röster kan man höra i den intertextuella processen?" (Ajagán-Lester 2011, s. 256).

Ajagán-Lester utgår från Foucaults begrepp *diskursiv formation* som möjliggör förståelse av texter från andra kulturella kontexter och Bachtins idé om att texter är reaktioner på andra texter (Ajagán-Lester 2011, s. 257). Ajagán-Lesters studie visar att afrikaner ofta speglas på ett negativt sätt i läromedlen. De beskrivs exempelvis som "grymma" och "barbarer" vilket tolkas som en tydlig markering av *vi och dem* utifrån det västerländska perspektivet. Läromedlen genomsyrar även att vithet är normen och "överlägsen" andra raser, vilket också påvisar en *vi och dem*-ideologi. De fördomar om afrikaner som förekommer i läromedlen är både uttalade och outtalade och har kommit att påverka västerländska uppfattningar kring afrikaner (Ajagán-Lester 2011). Eftersom Ajagán-Lester studerar hur en viss grupp människor framställs i läromedel och hur detta har sett ut genom århundraden, blir den relevant för denna studie då liknande undersökning görs här men i betydligt mindre omfattning.

Johnsson Harrie (2016) har granskat 12 läromedel i historia och samhällskunskap för årskurs 7–9 med fokus på främlingsfientlighet och rasism. Johnsson Harrie vill ta reda på hur läromedel som används i den svenska undervisningen förhåller sig till främlingsfientlighet och rasism där syftet med studien är att analysera läromedlen utifrån hur begreppen *främlingsfientlighet*, *intolerans* och *rasism* används och om läromedlen uttrycker dessa värderingar (Johnsson Harrie 2016, s. 7). Johnsson Harrie använder pedagogisk textanalys, vilken betonar texternas speciella kontext och hon analyserar både texter och bilder i läromedlen (Johnsson Harrie 2016, s. 10).

Utgångspunkten i studien är det som står i det centrala innehållet i kursplanerna för samhällskunskap och historia för årskurserna 7–9. Resultatet visar att det inte finns några tydliga uttryck för främlingsfientlighet och rasism i läromedlen som har studerats. Men i vissa läromedel för samhällskunskap förekommer ett *vi och dem*-perspektiv i både bilder och text, där *vi* står för svenskar och *dem* för invandrare, vilket kan uppfattas som exkludering av elever med utländsk bakgrund. Det framkommer även att vissa läromedel inte behandlar alla områden i kursplanerna, exempelvis de nationella minoriteterna. Därtill är det inte alla historieböcker som tar upp frågan om hur historieämnet kan användas för att skapa nationella identiteter (Johnsson Harrie 2016, s. 67–69). Johnsson Harries studie är relevant för min studie eftersom hon undersöker uttryck av rasism och främlingsfientlighet i läromedel som kan liknas vid att studera uttryck kring personer med utländsk bakgrund, vilket är centralt i denna studie.

4.2 Analyser kring *svenskh*et i det svenska samhället

Mattlar (2008) har i sin avhandling analyserat fem läromedel i svenska som andraspråk i syfte att få syn på värderingar och uppfattningar som förmedlas kring det svenska samhället. Mattlar förklarar att det finns en ”samhällelig segregationsproblematik” där personer med utländsk bakgrund är underordnade i det svenska samhället. Därför är det intressant att studera läromedel som riktar sig till just dessa personer (Mattlar 2008, s. 17). Mattlars frågeställning handlar om ”vilken ideologiproduktion som kommer till uttryck i läromedelsmaterialet, och i vilken utsträckning läromedlens ideologiproduktion avviker från varandra” (ibid.). Därtill följer en frågeställning kring förväntningarna på inlärarna och hur läromedel speglar den kulturella mångfald som finns i samhället (ibid.).

Metoden som Mattlar använder är ideologianalys där han vill synliggöra det som inte är synligt i läromedlen genom att kvalitativt analysera olika parametrar såsom kön, jämställdhet, etnicitet och klasskategorier. Därtill använder Mattlar kvantitativ innehållsanalys för att undersöka relativa positioner som läromedlen intar där uppkomsten av vissa begrepp räknas och

identifierades. Mattlar menar att den kvantitativa metoden fungerar som stöd till textanalysen som är kvalitativ (Mattlar 2008, s. 61–62).

Resultatet i Mattlars studie påvisar flera nivåer av ideologiproduktion i läromedlen. På en nivå handlar det om dolda värderingar och uppfattningar kring hur samhället fungerar där dessa ideologier existerat under lång tid och därför anses vara sunt förnuft. Samma typ av ideologiproduktion med framträdande uttryck och dominerande värderingar finns i exempelvis barnuppfostran i Sverige. Det förekommer också en sammanhängande politisk ideologi på både en dold och framträdande nivå vilket synliggörs i hur läromedlen uppmärksammar och skildrar olika partiers samhälls- och historiebесkrivningar. Det finns ytterligare en ideologiproduktion som handlar om ett kritiskt förhållningssätt där syftet är att väcka åsikter. Dessa skildras genom innehåll där normer och dominerande värderingar i samhället ifrågasätts och problematiseras (Mattlar 2008, s. 181). Vad gäller förväntningar på inlärarna kommer Mattlar fram till att läromedlen speglar segregation och underordning av personer med utländsk bakgrund. Detta synliggörs i beskrivningar kring arbete där eget företagande och entreprenörskap sällan förekommer och det läggs istället vikt vid arbete inom den offentliga sektorn (Mattlar 2008). Eftersom Mattlars studie undersöker läromedel för svenska som andraspråk och dolda ideologier som förekommer i dem, är studien relevant för min studie eftersom det även här studeras dolda uppfattningar kring människor som framställs i SFI-läromedel.

Hedman och Magnusson (2018) har analyserat akademiska texter som behandlar ämnet svenska som andraspråk utifrån begreppet likvärdighet. Ämne för Hedman och Magnussons studie är två diskurser och relationen mellan dem: ”förutsättningarna att lära på ett andraspråk skiljer sig från att lära på ett förstaspråk” och debatten kring att ämnena svenska och svenska som andraspråk gör skillnad på elevgrupper (Hedman & Magnusson 2018, s. 3). Genom sin studie vill alltså Hedman och Magnusson urskilja diskurser om ämnet svenska som andraspråk i akademiska texter utifrån tre frågeställningar: ”(1) vilka typer av argument som anförs, (2) i vilken teoretisk och empirisk bas de kontextualiseras, samt (3) vilka antaganden om likvärdighet som de avspeglar” (ibid.). Hedman och Magnusson vill med studien skapa förståelse för diskursiva processer kring svenska som andraspråksämnet vilket på lång sikt kan leda till hållbar utbildning för flerspråkiga elever i den svenska skolan (Hedman och Magnusson 2018, s. 4).

Hedman och Magnusson använder kritisk diskursanalys där de ser på diskurserna som socialt villkorade och socialt konstituerade (Hedman & Magnusson 2018, s. 4). De analyserar texter

om svenska som andraspråksämnet genom att titta på argument för och emot ämnet samt motivering och empiriskt underlag i förhållande till ”likvärdighet som likhet eller anpassningsbarhet” (Hedman & Magnusson 2018, s. 6). Hedman och Magnusson urskiljer två huvudsakliga diskurser i det studerade materialet, som går emot varandra. Den första kallar de för *sva-diskursen* vilken handlar om språkliga argument för svenska som andraspråksämnet där betoningen ligger på flerspråkiga elever med särskilda undervisningsbehov och likvärdighet framställs som en sorts anpassning (Hedman & Magnusson 2018, s. 6 & 8). Den andra diskursen kallar Hedman och Magnusson för *inkluderingsdiskursen* som handlar om kritik mot svenska som andraspråksämnet då det ses som en sÄrlösning för en elevgrupp, där likvärdighet framträder som lika för alla (Hedman & Magnusson 2018, s. 10). Hedman och Magnussons studie blir relevant dels eftersom de använder metoden diskursanalys liksom föreliggande studie, dels för att de urskiljer uppfattningar kring svenska som andraspråksämnet i skrivna texter, dit personer som läser svenska som andraspråk tillhör.

4.3 Annan relevant forskning

Skolverket (2006) presenterar en granskning av hur läromedel för grund- och gymnasieskolan framställer etnicitet, kön, funktionsvariation, sexuell läggning och religion där syftet är att synliggöra hur läromedel bidrar till dessa aspekter i skolans undervisning. Läromedlen analyseras för att se hur mycket de avviker från skolans värdegrund som står utskrivna i läroplanen där kränkningar och diskriminering mot ovannämnda aspekter uppmärksammas (Skolverket 2006, s. 5–6). Utgångspunkten för analysarbetet är skolans värdegrund där den symboliska framställningen av etnicitet, kön, funktionsvariation, sexuell läggning och religion har fokuserats på. Därtill analyseras också föreställningar och värderingar som finns i texterna tillsammans med ”hur dessa bidrar till att skapa och återskapa vissa föreställningar, fördomar, värderingar och attityder” (Skolverket 2006, s. 14).

Resultatet av analyserna presenteras utifrån varje aspekt där olika forskare har dokumenterat analysen av varje aspekt. Skolverket presenterar en sammanfattad bedömning av forskarnas resultat där det framgår att lagstiftning som sätter sig emot diskriminering inte bidragit till att det försvinner. Diskriminering har istället blivit subtilt vilket gör att det blir svårare att upptäcka och motarbeta. I det studerade materialet finns exempel på stereotypa framställningar som Skolverket menar kan uppfattas kränkande. Vad gäller funktionsvariation i läromedlen framställs det oftast i sammanhang där det beskrivs som problematiskt och gestaltas endast då det handlar om funktionsvariation. Heterosexualitet framställs som normen där bisexualitet och homosexualitet är avvikande. Även homosexualitet och bisexualitet, liksom funktionsvariation,

framkommer endast i sammanhang där det handlar om läggningen i sig, vilket gör att personerna inte blir mer än en läggning. Detta gör att elever som läser dessa läroböcker som har en funktionsvariation eller annat än en heterosexuell läggning uppfattar läromedlen som kränkande (Skolverket 2006, s. 42–43).

Det framställs även en ensidig bild av islam i läromedlen som dessutom ”handlar om militant islam” (Skolverket 2006, s. 43). Islam framställs ofta i relation till beskrivningar av terroristhandlingar vilket kan uppfattas som rasism där muslimska elever känner att de pekats ut. Det förekommer även en manlig norm i läromedlen då män och pojkar överrepresenteras i bild och text, samtidigt finns det exempel där flickor och kvinnor nedvärderas. Det är inte heller alla svenska minoritetsgrupper som omnämns i läromedlen, vissa får korta avsnitt medan andra nämns mer frekvent.

Sammanfattningsvis menar Skolverket att värdegrunden som skolan ska förmedla till elever står i kontrast till exemplen som framkommit av läromedelsanalyserna då mycket går emot ”alla människors lika värde” och jämställdhet mellan könen. Då många beskrivningar av olika grupper i läromedlen är ensidiga går det emot skolans arbete att motverka rasism, mobbning och fördomsfullhet och hjälper inte att skapa förståelse för medmänniskor (Skolverket 2006, s. 43–44). Skolverkets rapport blir för denna studie relevant då även den analyserar läromedel med fokus på normer och värderingar. Rapporten synliggör hur olika grupper framställs och hur framställningarna kan tolkas av olika personer, vilket ligger i linje med det som studeras här.

Ohlander (2010) har gjort en studie för Delegationen för jämställdhet i skolan (DEJA) där fyra läromedel och en lärarhandledning i ämnet historia har granskats. Syftet är att granska jämställdheten mellan könen i läromedlen och hur det framställs. Frågeställningarna handlar om hur mycket utrymme kvinnor och män får i läromedlen samt i vilken utsträckning läromedlen handlar om människor, vilket innefattar både kvinnor och män. Ytterligare behandlas frågor kring jämställdheten generellt i läromedlen, exempelvis ”hur definieras jämställdhet mellan könen?” (Ohlander 2010, s. 13).

Ohlanders resultat visar att kvinnor oftast ”läggs till” i läromedelstexterna i efterhand och inkluderas inte från början. Detta gör att kvinnor framstår som speciella och utanför normen. Kvinnor framställs även sällan som subjekt i läromedlen och historia berättas inte ur kvinnors perspektiv, även om framställningarna behandlar just kvinnor (Ohlander 2010, s. 65). Det är

alltså män och manliga perspektiv som dominerar i läromedlen där kvinnor ges ett smalt utrymme (Ohlander 2010, s. 67). Utöver detta menar Ohlander att läromedlen inte följer det läroplanen skriver gällande jämställdhet eftersom det inte finns representation av olika människor i läromedlen (Ohlander 2010, s. 71). Genom att använda Ohlanders studie här vill jag visa att dolda fördomar kring vissa grupper av människor finns överallt i olika läromedel och det gäller inte bara invandrare. Det blir relevant för denna studie då Ohlander har granskat läromedel kritiskt för att synliggöra hur olika människor framställs, vilket även denna studie ämnar göra.

Begreppsdefinition

Begreppen som beskrivs här kan ha flera definitioner beroende på vem som är uttolkare och när i tid begreppen definieras. Olika personer kan göra olika tolkningar utifrån sin bakgrund och tidigare erfarenheter. Innebörden av begreppen är också föränderlig beroende på tiden och den kontext de förekommer i. Det betyder att begreppen bör användas och tolkas utifrån den aktuella tidens kontext. I begreppsförklaringen nedan utgår jag i huvudsak från min egen tolkning av begreppen, som självfallet tar sin utgång i de kunskaper, erfarenheter jag har.

Svensk – Begreppet kan avse någon eller något som historiskt, kulturellt, traditionellt och språkligt kan kopplas till landet Sverige. Enligt svensk ordbok har *svensk* tre definitioner: något som har med Sverige att göra, personer som identifierar sig med svensk etnicitet och personer som har svenskt medborgarskap (Svenska Akademin 2021). Svenska namn är för mig namn som historiskt och kulturellt kopplas till Sverige, exempelvis Inga-Britt eller Bengt.

Icke-svensk – *Icke-svensk* syftar på någon eller något som är främmande, som avviker från det som anses vara *svenskt* eller som inte tillhör föreställningen om vad som är svenskt. Det som uppfattas som ”avvikande” kan vara kultur, traditioner, värderingar, synsätt och språk som kopplas till andra länder. I denna analys använder jag begreppet *icke-svenska namn* som syftar på namn som kan ha sitt ursprung i andra kulturer, länder och religioner. Det jag menar med icke-svenska namn är namn som inte har sitt ursprung i Sverige, exempelvis Athrin och Juan.

Vit – Begreppet *vit* eller *vita* personer kan används för att beskriva personer med ursprung i exempelvis Europa där många har ljus hudfärg, hårfärg och ögonfärg. Idag kopplas oftast vithet till västvärldens normer och värderingar. Vithet syftar också på en hierarkisk ordning där vithet anses vara normen och andra hudfärger anses avvikande, vilket har sin grund i postkoloniala

antaganden om rastillhörighet (Ahmed 2011). Enligt detta antagande är vithet något som markerar status och är överordnad samt att personer som är vita har vissa privilegier (ibid.). När jag i analysen talar om vita människor menar jag personer som har sitt ursprung i västvärlden där vithet är normen.

Icke-vit – Begreppet syftar på personer som har annan hudfärg än vit och som enligt postkoloniala antaganden hamnar lägre ner i hierarkin i jämförelse med vita. *Icke-vita* personer kan ha ursprung i länder som inte tillhör västvärlden och därmed ha olika kulturella värderingar som inte alltid går i linje med västländska värderingar. Begreppet utgår från att vithet är normen eftersom det bygger på vem som definierar vad som är ”icke”. Detta är inte nödvändigtvis min egen värdering, men i denna analys använder jag begreppet *icke-vit* med utgångspunkt i det svenska samhället där det är ett faktum att vithet är i majoritet och därmed normen. När jag då talar om *icke-vita* personer syftar jag på utomeuropeiska personer och personer med annat ursprung än från västvärlden.

5. Teoretiska utgångspunkter

I det här avsnittet följer en beskrivning av studiens teoretiska utgångspunkter. Teorierna som används är diskursanalys utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv.

Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär att språk och verklighet hänger samman och att människor konstruerar sin verklighet genom språk och interaktion med andra. Därför är det svårt att prata meningsfullt om verkligheten utan språk då språket fungerar som en lins ur vilken människan ser sin verklighet. Genom språk och social interaktion skapar människan i sitt medvetande olika perspektiv på världen, vilket gör att människor ser världen på olika sätt. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv finns inget neutralt sätt att se på verkligheten, utan det är de uppfattningar kring verkligheten som människor skapar genom interaktion med andra som styr hur de kategoriserar verkligheten (Boréus & Bergström 2018, s. 28).

Detta perspektiv blir relevant för denna studie då språket i SFI-undervisning och läromedel kan påverka inlärares uppfattningar av det svenska samhället och hur en interagerar med andra. Att undersöka hur olika människor framställs i läromedel kan därför ge en bild av hur samhället ser på människorna. Det kan även bidra till att lärare i fortsättningen förhåller sig kritiskt till vissa läromedel som ger en negativ bild av en viss typ av människor, eftersom de inte vill att inlärare ska anamma dessa uppfattningar. Fördelen med ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är att en

genom språk och interaktion kan bygga upp en verklighet tillsammans med andra. Då finns det inte endast en verklighet utan en verklighet som flera har bidragit till att skapa. Samtidigt kan en nackdel vara att bilden av den verkligheten blir skev och snedvriden beroende på vilka en interagerar med, vilket språkbruk som används och hur rikt språkbruket är.

I denna studie görs en diskursanalys av två läromedel. Därför är det relevant att även använda diskursanalys som teoretisk utgångspunkt. Inom diskursanalys intresserar en sig för sambandet mellan språk och dess betydelse där en ”analyserar och tolkar språkbruk i samhället” för att få syn på hur maktrelationer skapas (Svensson 2019). Utgångspunkten inom denna teori är att sociala fenomen förändras konstant vilket också påverkar dess betydelse. Därför kan betydelsen av sociala fenomen aldrig fastställas helt eftersom tolkning av dessa fenomen ändras i takt med samhällets förändring. I samhället pågår det en kamp mellan olika grupper om att fastställa den slutgiltiga ”sanna” tolkningen av ett socialt fenomen. Det som är syftet inom diskursanalys är att analysera dessa kamper som handlar om makt och betydelse (Svensson 2019, s. 52). En tolkning av ett socialt fenomen kallas diskurs, vilket kan beskrivas som ett ämne som diskuteras i samhället. Utgångspunkten i en diskurs är att språkanvändning har en effekt på samhället vilket kan påverka människors sätt att prata om något (Svensson 2019, s. 20–21).

Diskursanalytiska frågor handlar ofta om maktrelationer som skapas när människor interagerar samt ”om sociala ojämlikheter och om institutionell makt” (Lind Palicki 2015, s. 196). I ett diskursanalytiskt sammanhang ses *makt* som ett vardagligt begrepp som sker i alla situationer. Därigenom fokuseras det inom diskursanalys på att analysera vardagliga praktiker eftersom det hör ihop med dess sätt att se på makt (Lind Palicki 2015, s. 197).

En fördel med att använda diskursanalys är att man kan få förståelse för bakomliggande betydelser av uttryck. Genom att exempelvis analysera läromedel kan lärare få syn på samhällets attityder till ett fenomen. Det kan vara användbart när lärare ska välja läromedel till sina elever eftersom det är viktigt vad eleverna lär sig om samhället genom läromedlen. En studie som denna kan leda till att lärare blir mer kritiska i sina val av läromedel och därmed läser läromedelsinnehållet mer kritiskt innan de väljer läromedel. På så sätt kan de få syn på dolda uppfattningar av olika fenomen och välja läromedel som ligger i linje med skolans värdegrund och läroplanens riktlinjer.

6. Material och metod

Här presenteras det material som studiens analys utgår ifrån. Detta följs av en beskrivning av den valda metoden som används för att analysera materialet tillsammans med en kort beskrivning av hur analysen gått till samt en metodreflektion.

Det material som ligger till grund för analysarbetet är två SFI-läromedel för vuxna som baseras på två olika läroplaner. Maria Gull och Britt Klintenberg har författat läromedlet *+46 2 kurs B* (2002) som står för det ”äldre” läromedlet i denna analys. Läromedlet *Gilla svenska – SFI kurs D* (2021) är författat av Sanna Lundgren och Caroline Croona och står här för det ”nya” läromedlet. Delar av dessa läromedel kommer att analyseras mer ingående, med utgångspunkt i vilka människor de framställer för att sedan jämföras för att se vilken typ av utveckling som skett på de nära 20 år som gått mellan läromedlens utgivning.

Dessa läromedel valdes för att jag ville jämföra två läromedel vars utgivning låg långt ifrån varandra i tiden, för att kunna se om det skett en utveckling eller inte. Därför föll valet på det tidigast respektive senast utgivna läromedel jag kunde hitta. Nära 20 år emellan utgivningarna är ett bra tidsperspektiv för att kunna studera vad som hänt i samhället, såsom politiska utvecklingen, debatter, konflikter i omvärlden som genererat flyktingströmmar, och hur dessa händelser speglar sig i de läromedel som ges ut. Två läromedel från olika tidsperioder används för att en jämförelse ska kunna göras. Det tidigare utgivna läromedlet valdes med anledning av att det *har* använts, men inte längre, och för att det är intressant att se vilken utveckling som har skett. Dessutom bedömdes läromedlens innehåll analysbart utifrån ett kritiskt perspektiv. För att kunna göra en kvalitativ och djupgående analys av läromedlen, med utgångspunkt i den befintliga tidsramen, har jag endast valt ut vissa delar i läromedlen som analyseras.

Det är de tre första kapitlen i vardera läromedel som används i analysen. I *+46* (2002) är kapitlen indelade i teman där alla texter och uppgifter utgår från kapitlets tema. Även i *Gilla svenska* (2021) är kapitlen indelade i teman som innehållet utgår från. En skillnad här är att i *Gilla svenska* (2021) inleds varje kapitel med en beskrivning av vad inläraren bör kunna efter avslutat kapitel och avslutas med även med en beskrivning av vad inläraren nu kan, medan detta inte förekommer i *+46* (2002).

För att analysera dessa läromedel används en kvalitativ diskursanalys, som är en lämplig metod att använda vid analys av implicita uttryck och ideologier i skrivna texter. I denna studie analyseras bland annat implicita uttryck kring invandrare. Ett överordnat syfte med diskursanalys som metod handlar om att studera maktstrukturer, exempelvis hur olika

människor framställs språkligt i text och hur det i sin tur påverkar dem som människor och deras syn på samhället (Boréus & Bergström 2018, s. 25). Ytterligare ett skäl till att använda diskursanalys är för att förstå språkets roll i hur en beskriver och skapar verkligheten, vilket görs genom att studera sanningar som konstrueras kring vad som anses vara normalt respektive onormalt (Bolander & Fejes 2019, s. 91). Genom diskursanalys synliggörs alltså olika diskurser som existerar i samhället, vilket här görs i skriven text.

Analysen i denna studie utgår från tre frågor för närläsning av det material som studeras: ”Vad talas det om? Hur talas det om detta?” (Bolander & Fejes 2019, s. 98) samt vad gör personerna? Dessa frågor kan omformuleras för att passa in på den aktuella studien som utförs (ibid.). Här kommer dessa frågor analyseras med ordet *vem*, alltså vem pratas det om och hur pratas det om dessa. Där det i materialet talas om olika personer kommer frågorna att tillämpas för att synliggöra vilka personer som framställs och i vilka sammanhang.

Analysarbetet inleds med en närläsning av de kapitel i läromedlen som ska analyseras för att markera exempel som kan vara av intresse. Det som analyseras i kapitlen är framförallt vilka namn och personer som förekommer i text men även vad som sägs om dessa personer. Därefter betraktas alla exempel utifrån de tre analysfrågorna och anteckningar förs av tolkningar och frågor som väcks. Utgångspunkten för att svara på analysfrågorna är personerna som framställs där varje person i materialet analyseras utifrån de tre frågorna. De exempel som är mest representativa presenteras nedan. Varje läromedel analyseras var för sig för att sedan kunna jämföras. Till sist jämförs iakttagelserna i vardera läromedel för att kunna dra slutsatser kring utvecklingen mellan de två läromedlen.

Diskursanalys är en bra metod att använda då en vill fördjupa sig i texters underliggande betydelse och vid analys av en mindre mängd text (Boréus & Kohl 2018, s. 50). Metoden valdes för att få en djupare förståelse av läromedlens texter och betydelse samt eftersom en mindre mängd text analyseras. Det är viktigt att ha analysverktyg som vägleder en i analysarbetet, i detta fall de tre analysfrågorna, vilket också underlättar analysen. Utan dessa som stöd kan det vara svårt att få en tydlig struktur i analysen, eftersom en inte vet vart en ska börja. Genom diskursanalys får en syn på intressanta perspektiv, i bland annat skriven text. Perspektiven kan dock skilja sig beroende på forskarens tidigare erfarenheter eftersom en har olika referensramar. Därför kan studiens reliabilitet inte garanteras då forskarens bakgrund och erfarenheter spelar roll för resultatet av analysen. I mitt fall är jag blivande lärare i svenska som andraspråk och har kunskap inom och intresse för området, vilket gör att jag ser texterna genom det filtret. Att

analysera läromedel diskursanalytiskt kan därför hjälpa mig att i framtiden välja läromedel som passar mina elever bäst, då jag har med mig det diskursanalytiska tankesättet.

7. Analys-och resultatredovisning

Här presenteras resultatet och analysen av studien. Resultatet och analysen går in i varandra där de funna diskurserna i vardera läromedel presenteras och analyseras, för att sedan kunna jämföras. Avsnittet avslutas med en beskrivning av den utveckling som skett vad gäller läromedlens innehåll i relation till tiden som gått mellan dess utgivning.

7.1 Läromedel 1: +46 (2002)

Det som kan sägas om läromedelsinnehållet generellt är att majoriteten av personerna som framställs är vita och har ofta svenska namn. Läromedlet innehåller många exempel där namn på personer används. Namn som kan tolkas vara icke-svenska namn förekommer inte lika ofta som svenska namn i det analyserade materialet. Här kan en fråga sig varför ett läromedel, som har invandrare som målgrupp, inte framställer invandrare mer i dess exempel.

Var kommer du ifrån?

I läromedlet finns en dialog mellan Adnan och Ali som kan betraktas som icke-svenska namn. I dialogen frågar de varandra varifrån de kommer och hur länge de har varit i Sverige, något som inte görs när exempelvis Eva får frågor om sina barn och vad hon heter i efternamn. När personer med icke-svenska namn förekommer i läromedlet är det ofta i relation till frågor om varifrån personerna kommer eller hur länge de har varit i Sverige medan personer med svenska namn inte får dessa frågor. Om personer med svenska namn förklarar att de kommer från Sverige görs detta i relation till att de pratar med en icke-svensk person. Ett exempel på detta finns i en övning där inläraren ska fylla i ord som saknas i en mening, Peter berättar vad han heter och att han kommer från Sverige och inläraren ska fylla i var denne heter och kommer ifrån. Detta kan tolkas som att det förekommer en *vi och dem*-diskurs där personer med svenska namn är *vi* och personer med icke-svenska namn är *de andra*, de som är främmande för Sverige.

Icke-svenska namn förekommer ofta i sammanhang där fokus ligger på personens bakgrund. På flera ställen i läromedlet betonas *var* personer med icke-svenska namn kommer ifrån i texter och dialoger. Ahlam och Keziban pratar om var de kommer ifrån och vilka språk de talar där Ahlam kommer från Irak och Keziban från Turkiet. Fler exempel av detta slag förekommer:

”Yan är 35 år hon kommer från kina” (Gull & Klintonberg 2002, s. 34), ”Jag heter Carmen... Jag kommer från Uruguay” (Gull & Klintonberg 2002, s. 39) och ”Pirjo Martin är 45 år. Hon kommer från Finland” (Gull & Klintonberg 2002, s. 51). Detta är inte fallet vid benämning av svenska namn som förekommer i andra sammanhang, exempelvis ”Jag heter Gunnar. Vad heter du? Eva.” (Gull & Klintonberg 2002, s. 52) och ”Margareta och Tomas Larsson bor i Örebro” (Gull & Klintonberg 2002, s. 66). Alltså tolkas detta som att det finns ett visst sätt att tala om personer med icke-svenska namn där en måste betona att de inte kommer från Sverige. Även detta tolkas som att det förekommer en *vi och dem*-diskurs.

Det finns flera exempel med frågor om hur länge personer med icke-svenska namn har varit i Sverige. I ett exempel frågar Adnan hur länge Ali har varit i Sverige eftersom han pratar bra svenska. Här antar Adnan att Alis svenska ska vara sämre eftersom han bott i Sverige i två år. I en övning beskrivs det att Tanja har varit i Sverige i tre år. I ett tredje exempel ska inläraren lyssna på en CD och svara på frågor, där en av frågorna är ”hur länge har Abdul varit i Sverige?” (Gull & Klintonberg 2002, s. 31). På detta sätt talas det inte om personer med svenska namn då man antar att de är födda i Sverige. En kan fundera över om det är viktig information att veta hur länge personer med icke-svenska namn har varit i Sverige. Ett resonemang kan vara att inlärarna ska känna igen sig i andra som har invandrat till Sverige. Samtidigt har vistelsetiden ingen betydelse för hur bra svenska en person pratar eftersom det kan ha med exempelvis utbildningsbakgrund att göra. Här framträder återigen *vi och dem*-diskursen, där de som bott i Sverige i hela sitt liv är *vi* och de som invandrat till Sverige är *dem*.

Studera svenska

Icke-svenska namn nämns ibland i relation till att personen studerar svenska. Andrés dag beskrivs och det förklaras att han studerar svenska och engelska. Assad har fått brev från sin lärare och stycket inleds med ”Assad studerar svenska” (Gull & Klintonberg 2002, s. 113). Atefeh intervjuas kring sin praktikplats på ett äldreboende där hon får frågan om varför hon praktiserar där. Atefeh inleder då sitt svar med ”jag studerar på sfi...” (Gull & Klintonberg 2002, s. 121). En kan fråga sig om det är relevant att i dessa fall nämna att personerna studerar svenska. Det kan tolkas som att en vill betona att dessa personer har invandrat till Sverige och behöver lära sig svenska. I till exempel Atefehs fall kanske hon i verkligheten inte alls hade nämnt att hon studerar på SFI då hon intervjuas kring sin praktikplats. Samtidigt är detta ett läromedel för SFI där en kanske vill lyfta exempel på personer som studerar svenska. Men frasen uppkommer ibland i sammanhang där det kanske inte är nödvändigt för inläraren att veta att en person studerar svenska. I detta framträder en diskurs om att alla med icke-svenska namn

har invandrat till Sverige och behöver studera svenska, vilket också kan tolkas som en del av *vi och dem*-diskursen.

Svensk majoritet

Namn som Olof, Per, Monika, Bengt, Kalle, Ingrid, Nils, Margareta och Kerstin förekommer ofta i läromedlet i olika sammanhang. Dessa namn kan betraktas som svenska då de historiskt kopplas till Sverige. En kan fråga sig varför majoriteten av personerna som avbildas i läromedlet har svenska namn när läromedlet riktar sig till invandrare som mest sannolikt inte har sådana namn. Trots att det förekommer personer med icke-svenska namn i läromedlet är majoriteten personer med svenska namn. Även efternamnen är typiskt svenska, exempelvis Andersson och Karlsson. Sällan framställs personer med icke-svenska namn tillsammans med sitt efternamn medan det är vanligare att personer med svenska namn benämns med för- och efternamn. I ett exempel där ett icke-svenskt efternamn förekommer i en dialog behöver efternamnet bokstaveras för den andra parten eftersom det inte uppfattas. Här förekommer en diskurs om att det svenska är normen, att personer med icke-svenska namn och efternamn är främmande för Sverige och att majoritetsbefolkningen i Sverige är personer med svenska namn. Det kanske stämmer att majoritetsbefolkningen i Sverige har svenska namn, men i ett läromedel med invandrare som målgrupp bör framställningen av personer med icke-svenska för- och efternamn vara mer omfattande.

När icke-svenska namn förekommer i läromedlet är namnen ofta från Mellanöstern och kopplade till religionen islam. Detta blir tydligt i namnexempel som Ali, Abdul, Jamil och Fatemeh. På ett fåtal ställen i läromedlet förekommer namn på personer från andra delar av världen såsom Uruguay och Kina. Att de flesta exemplen med icke-svenska namn i läromedlet är namn som kommer från Mellanöstern tyder på en diskurs om att majoriteten av alla invandrare i Sverige kommer från Mellanöstern och är muslimer.

Kontrast i arbete

I läromedlet beskrivs Fatemeh och Mohsen som äger en servicebutik där de arbetar hårt. De beskriver långa arbetstider och att det är slitsamt arbete i butiken. Mohsen avslutar med att säga att han vill ha ett *vanligt* arbete där en arbetar åtta timmar om dagen. Några sidor längre fram får läsaren möta Margareta och Thomas Larsson som arbetar på posten respektive som polis. Det beskrivs att de behöver köpa nya ytterkläder till sina barn och vad barnen vill ha för plagg. Trots att texten om Margareta och Thomas inte fokuserar på deras arbeten, finns en underliggande betydelse i att deras arbete nämns och i relation till det en tidigare läst om

Fatemeh och Mohsen. Denna kontrast kan uppfattas som icke-slumpmässig då en läser texten om Margareta och Thomas med texten om Fatemeh och Mohsen färskt i minnet.

Det som framkommer här är en kontrast gällande arbetssituation mellan två personer med icke-svenska namn och två personer med svenska namn. Fatemeh och Mohsen, som antas ha utländsk bakgrund och icke-svenska namn, beskrivs ha slitsamt arbete i sin butik medan Margareta och Thomas, som antas vara födda i Sverige, har ”vanliga” åttatimmarsjobb. Denna kontrast skapar en diskurs om att personer med utländsk bakgrund driver egna företag och har de ”sämre”, slitsammare arbeten i samhället medan infödda svenskar har de ”vanliga” åttatimmarsjobben.

7.2 Läromedel 2: *Gilla svenska* (2021)

Läromedlet tilltalar ofta läsaren direkt genom att använda *du* och har färre namn i sina exempel. Vid de få ställen där namn förekommer är det blandad användning av vita och icke-vita namn. I denna del talas det om vita och icke-vita namn istället för svenska och icke-svenska eftersom namnen som förekommer inte anses vara specifikt svenska, istället internationella men vita. En fråga som dyker upp då är varför författarna valt att tilltala läsaren direkt mer än att använda exempel som innefattar andra personer med namn. Det kan tolkas som att författarna vill undvika exkludering och skapa igenkänning hos inläraren genom att använda *du*.

Att inte komma från Sverige

På några ställen i läromedlet beskrivs personer i förhållande till var de kommer ifrån. Detta görs på ett explicit sätt men samtidigt så att det ska passa in i den aktuella texten, vilket kan tolkas som att det blir implicit. Mila har skrivit ett personligt brev som hon har använt för att söka ett arbete där det framkommer att hon är född och uppvuxen i Tyskland. I en övning ska inläraren hjälpa Fernand att skriva ett personligt brev där det i inledningstexten framgår att Fernand studerar på SFI och kommer från Nederländerna. En artikel om Ibrahims arbete inom facket inleds med att förklara att Ibrahim kom till Sverige från Somalia för sju år sedan. På detta sätt beskrivs exempelvis inte Stella som funderar över vilken yrkesväg hon ska gå. En fråga som uppstår är om det är nödvändigt för läsaren att veta var personerna kommer ifrån. Att det i läromedlet skrivs vilket land vissa personer kommer ifrån kan här tolkas som att en vill betona att dessa personer inte kommer från Sverige. Samtidigt är målgruppen för läromedlet invandrare eftersom det är de som läser SFI och därför vill en spegla andra personer som också har invandrat till Sverige. Det framträder alltså en *vi och dem*-diskurs där de som inte kommer från Sverige från början är *dem* och de som är födda i Sverige är *vi*.

Det betonas även här hur länge dessa utlandsfödda personer har varit i Sverige. Mila har bott i Sverige i 15 år, Fernand har bott i Sverige i två år och Ibrahim i sju år. I jämförelse talas det inte på detta sätt om Stella, som då antas vara född i Sverige. Men i ett exempel beskrivs att Sundos bott i Syrien tidigare men inte hur länge hon bott i Sverige. Edris, som kan betraktas som ett icke-vitt namn, presenteras i ett annat exempel men inte i relation till var han kommer ifrån eller hur länge han bott i Sverige. Samma sak förekommer i ett exempel om Rania, som också anses vara ett icke-vitt namn, där det inte heller talas om var hon kommer ifrån och hur länge hon bott i Sverige. Det tyder på att det inte är alla personer med ursprung i andra länder som benämns i relation till hur länge de har bott i Sverige. Det kan tolkas som att det finns en viss typ av medvetenhet och inkluderingsdiskurs i åtanke hos författarna. Det tycks därför också framträda en diskurs om att personer med icke-svenska/icke-vita namn kan vara födda i Sverige.

Vit majoritet

Av de personer som framställs i det analyserade materialet är majoriteten vita människor. Även om de beskriver att de kommer från andra länder är de ofta européer och anses därför vara vita. Tre exempel där personer med utomeuropeiskt ursprung framställs är: Ibrahim från Somalia, Sundos från Syrien och Rania som är ett namn med ursprung från Mellanöstern. Dessa tre namn är långt ifrån representation av icke-vita människor i läromedlet. En kan fråga sig om exemplen i läromedlen syftar till igenkänning hos inläraren, det vill säga de invandrargrupper som kommit till Sverige på senare år, eller om de syftar till representationen i samhället. I detta läromedel saknas det representation från andra världsdelar, exempelvis framställs inga personer från Asien eller Sydamerika. Det kan bero på att majoriteten av Sveriges invandrare på senare år kommit från Mellanöstern eller Afrika. Samtidigt finns många personer från Asien och Sydamerika i Sverige men en kan fråga sig varför dessa inte speglas i läromedlet. Här framträder en diskurs om att vithet är normen och att invandrare i Sverige endast kommer från specifika delar av världen.

Yrkesbeskrivningar

I läromedlet finns ett helt kapitel som handlar om att arbeta och att söka nya arbeten. Det presenteras olika yrken genom personer som arbetar inom yrket. Här finns det inget tydligt mönster på att personer med ett visst ursprung har en viss typ av yrke. De exempel som förekommer i kapitlet är Mila som kommer från Tyskland och söker nytt arbete som maskiningenjör, Fernand som kommer från Nederländerna och vill söka arbete som frisör och Ibrahim från Somalia som arbetar inom facket. Detta visar på en vidgad bild av vilka personer

som kan ha vilket arbete. Det finns alltså inga stereotypa beskrivningar av att människor med utländsk bakgrund har underbetalda arbeten och vita personer har de välbetalda arbeten. Det kan tolkas som att det funnits en medvetenhet hos författarna att utforma en nyanserad bild av yrken och personerna som arbetar inom yrket.

Däremot beskrivs det att Mila och Fernand, som anses vara vita personer, har utbildning inom maskinteknik respektive frisör, vilket inte beskrivs i artikeln om Ibrahim som är icke-vit. En kan inte vara säker på att Ibrahim inte har någon utbildning men det framgår inte i texten som det gör i de andra två exemplen. Detta kan vara en slump men det framträder ändå en diskurs om att få icke-vita personer har utbildning.

7.3 Jämförelse

I de två läromedlen går det att urskilja gemensamma teman. Här presenteras skillnader och likheter utifrån dessa teman för att sedan diskutera vilken typ av utveckling som synliggörs mellan det äldre läromedlet och det nyare läromedlet.

Övergripande skillnader

En skillnad mellan läromedlen är att +46 (2002) innehåller fler namnexempel i dess övningar och texter medan det sällan förekommer i *Gilla svenska* (2021) där inläraren (läsaren) tilltalas direkt. Ytterligare en skillnad är att +46 (2002) har fler namn som är svenska, som kanske inte förekommer i andra delar av världen medan *Gilla svenska* (2002) har fler ”internationella” namn. Detta kan ha med tiden för utgivningen att göra, att det var vanligare förr att ha svenska namn men i modernare tid har det blivit vanligt att ha internationella namn.

Vi och dem

En diskurs som genomsyrar båda läromedlen överlag är *vi och dem*, vilket förekommer genomgående men är tydligare i +46 (2002). Det finns alltså ett specifikt sätt att tala om personer med utländsk bakgrund som är gemensamt för läromedlen. I båda läromedlen betonas det att personer med icke-svenska namn inte kommer från Sverige genom att förklara vilka länder de kommer från. Detta görs i flera exempel i båda läromedlen, tillsammans med frågor om hur länge personerna bott i Sverige och att de studerar svenska. Dock görs det mer implicit i *Gilla svenska* (2021) eftersom det bäddas in i sammanhanget för att passa in. Därtill förekommer inte diskursen i lika många exempel i *Gilla svenska* (2021) som i +46 (2002), då personer med icke-vita namn även presenteras i sammanhang som inte nämner var de kommer

ifrån. Detta betyder att läromedlen överlag uttrycker en *vi och dem*-diskurs på grund av att de framställer personer med icke-svenska/icke-vita namn som något främmande för Sverige.

Svensk/vithet som majoritet

I båda läromedlen framträder diskursen om att det svenska eller det vita är normen då personer med icke-vita och icke-svenska namn omtalas som främmande. I båda läromedlens exempel dominerar personer med svenska och vita namn vilket är något de har gemensamt. Skillnaden här ligger i antal namnexempel där +46 (2002) har betydligt fler namnexempel än *Gilla svenska* (2021). Ytterligare en skillnad är att det i +46 (2002) förekommer en diskurs om att de flesta invandrare i Sverige kommer från Mellanöstern, vilket inte är fallet i *Gilla svenska* (2021) där personerna har ursprung i olika länder.

Bilden av arbete

Båda läromedlen behandlar arbetssituationer och vad olika personer i läromedlen arbetar med, dock på olika sätt. Det finns tydliga skillnader mellan personer med svenska/vita och icke-svenska/icke-vita namns arbeten i läromedlen. Medan det i +46 (2002) förekommer en diskurs om att personer med utländsk bakgrund har ”sämre”, lågbetalda arbeten än infödda svenskar, finns inget sådant mönster i *Gilla svenska* (2021). Däremot förekommer benämning av personernas utbildning i samband med deras yrke i vissa exempel i *Gilla svenska* (2021). Den enda typ av utbildning som nämns i +46 (2002) är SFI-utbildningen.

Utveckling

Den utveckling som kan synliggöras i en jämförelse mellan läromedlen och åren då de utgavs är bland annat att det förekommer färre namnexempel i det nyare läromedlet i jämförelse med det gamla. Detta kan tyda på utveckling i form av att en inte vill exkludera, så författarna väljer istället att använda så få namn som möjligt. Problemet är då att även detta kan ses som en typ av exkludering eftersom det inte finns tillräckligt med representation. Det har även skett utveckling kring synen på vem som arbetar med vad, där det i det nyare läromedlet inte förekommer någon tydlig uppdelning mellan vita och icke-vita, utan en blandad yrkesrepresentation i förhållande till personernas bakgrund. Det nyare läromedlet visar att personer med icke-svenska/icke-vita namn kan arbeta inom olika yrken, inte endast de som betraktas som lågbetalda. Däremot förekommer det fortfarande en *vi och dem*-diskurs i det nyare läromedlet men är inte lika tydligt som i det äldre eftersom det bäddats in och anpassats

till sammanhanget. Detta tyder på att det fortfarande finns utrymme för förbättring inom detta område.

8. Slutsatser och sammanfattning

Här sammanfattas studien som helhet och resultaten diskuteras i relation till tidigare forskning för att till sist dra en slutsats med utgångspunkt i studiens frågeställningar.

8.1 Sammanfattning

Denna studie genomfördes för att ta reda på vilka diskurser som förekommer i läromedel för SFI kring personer med icke-svenska/icke-vita namn. Två läromedel från olika tider valdes för att kunna jämföras och se om det finns tendens till utveckling i hur en talar om personer med icke-svenska/icke-vita namn i läromedel. En diskursanalys utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv gjordes för att få syn på de diskurser som framträder i läromedlen. Det visade sig att liknande diskurser förekommer i det äldre och det nyare läromedlet där den mest framträdande diskursen var *vi och dem*. Ytterligare en gemensam diskurs för båda läromedlen var det svenska/vita som norm, där personer med icke-svenska/icke-vita namn inte får lika mycket plats som personer med svenska/vita namn. Det fanns dock skillnader i vilka namn på personer som förekom, där det äldre läromedlet har en majoritet svenska namn och det nyare har en blandning av mer internationella namn, men som fortfarande kan betraktas som vita. En skillnad var framställningen av arbete där det äldre läromedlet förmedlar en diskurs om att invandrare har lågbetalda arbeten medan denna diskurs inte upptäcktes i det nyare läromedlet. Detta tyder på utveckling där en har vidgad syn på vad personer med icke-svenska/icke-vita namn kan arbeta med. En övergripande utveckling var att det nyare läromedlet använder färre namnexempel än det äldre, vilket kan tolkas som både en positiv och negativ utveckling.

8.2 Diskussion

Trots läromedlens tidsskillnad på nära 20 år förekommer liknande diskurser där den mest utmärkande är *vi och dem*-diskursen. Det är något som kan finnas underliggande i läromedel överlag vilket synliggörs av Carlson (2011), Ajagán-Lester (2011) och Johnsson Harrie (2016). Min studie tillsammans med dessa forskares studier påvisar att det finns en *vi och dem*-diskurs i läromedel som också speglar sättet en pratar och skriver om vissa människor generellt i samhället. Detta kan i vissa fall vara ett medvetet sätt att tala om personer med icke-svenska/icke-vita namn. Men ofta kan det vara omedvetet då en lärt sig att beskriva och tala om

dem andra på ett specifikt sätt, att det till slut förefaller naturligt. Detta kan liknas vid Mattlars (2008) resultat där det framkommer att ideologiproduktion som handlar om dolda värderingar kring samhället har funnits under lång tid och därför betraktas som sunt förnuft. Det kan också kopplas till Skolverkets (2006) resultat som påvisar subtil diskriminering i läromedel, eftersom *vi och dem*-diskursen i det nyare läromedlet inte alltid är märkbar.

En viktig diskurs som läromedlen har gemensamt är att de påvisar en svensk/vit norm. Å ena sidan kan en tänka sig att majoritetsbefolkningen i Sverige är vita svenskar och att läromedlen ska spegla det svenska samhället och därför är majoriteten av de personer som framställs i läromedlen vita svenskar. Å andra sidan är dessa läromedel skapade för invandrare som läser SFI och bör därför innehålla en verklig representation av människor med olika etniciteter eftersom Sveriges befolkning idag är mer mångkulturell än för 20 år sedan. Att framställa många olika etniciteter i läromedel för SFI visar Sverige som det är idag, där vita kanske inte alltid är normen längre. Ajagán-Lester (2011) kommer i sin forskning bland annat fram till att afrikaner målas upp negativt i läromedlen utifrån en västerländsk norm. Det visar alltså att utgångspunkten är det västerländska, som ses som normen och att folk från andra delar av världen avviker från eller inte tillhör det som är "normalt".

En mindre diskurs som urskiljs i ett läromedel är att personer med icke-svenska namn har "sämre" arbeten än personer med svenska namn. Denna diskurs förekommer inte i det nyare läromedlet vilket kan tyda på en viss utveckling i att denna diskurs inte längre existerar på samma sätt som den gjorde då det första läromedlet gavs ut. Diskursen kan kopplas till Carlsons (2011) resultat där en diskurs om att inlärarna ska bli goda arbetare framträder, eftersom synen på invandrare som arbetare är tydlig. Ytterligare kan diskursen kopplas till Mattlars (2008) resultat som visar att arbetsbeskrivningar i svenska som andraspråks-läromedlen sällan består av eget företagande och entreprenörskap eftersom inlärarna förväntas arbeta inom den offentliga sektorn. Trots att Mohsen och Fatemeh i exemplet från +46 (2002) driver ett eget företag, framställs det inte som något positivt, utan som ett slitsamt och hårt arbete. Men att denna diskurs inte framträder i det nyare läromedlet tyder på en samhällsutveckling där en inte längre förväntar sig att invandrare endast kan ha specifika arbeten.

8.3 Slutsats

Sammanfattningsvis kan det konstateras att tre huvudsakliga diskurser urskildes i de två studerade läromedlen: *vi och dem*-diskursen, det vita/svenska som norm och att invandrare endast har specifika arbeten. Den mest framträdande diskursen är *vi och dem*-diskursen som

framträder mer explicit i +46 (2002) och implicit i *Gilla svenska* (2021). Resultatet påvisar flera delar av en *vi och dem*-diskurs, däribland att alla invandrare i Sverige kommer från Mellanöstern och är muslimer samt att alla med icke-svenska namn inte kommer från Sverige och behöver studera svenska. Denna diskurs förekommer i samhället och kan vara ett naturligt sätt att prata på för vissa människor eftersom det är så de har lärt sig att prata. Ytterligare bör det finnas verklig representation av alla människor i det svenska samhället i SFI-läromedel eftersom invandrare ska kunna studera SFI och känna igen sig samt välkomnade i Sverige. I läromedlen utgår en även från att det svenska/vita är normen eftersom det finns ett specifikt sätt att tala om personer med icke-svenska/icke-vita namn där det betonas var de kommer ifrån. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kommer inlärare av läromedel med dessa diskurser att anamma dessa sätt att se på sig själv och på samhället, att det finns ett *vi och dem* där vithet/svenskhet är normen. Därigenom påverkas även deras sätt att interagera med andra vilket inte leder till integration utan snarare fortsatt segregation.

I denna studie har det undersökts vilka människor som får plats i SFI-läromedel och vilken typ av utveckling som skett inom de närmare 20 år mellan läromedlens utgivning. Majoriteten av människorna som framställs i läromedlen är vita och har svenska namn. Personer med icke-svenska/icke-vita namn får inte lika mycket utrymme, därav förekommer en *vi och dem*-diskurs. När det gäller utvecklingen som skett på nära 20 år kan det urskiljas att det fortfarande talas i termer av *vi och dem* men synen på arbete har förändrats från att tala om att invandrare har lågbetalda och slitsamma arbeten till att de kan arbeta med vad som helst. Detta tolkas som tecken på integration och samhällsutveckling där personer med icke-svenska/icke-vita namn i större utsträckning finns i alla delar av yrkeslivet idag.

8.4 Vidare forskning

För vidare forskning på området är en diskursanalys av läromedlens bilder passande, där frågeställningarna kan handla om vilka etniciteter som avbildas och på vilket sätt bilderna utformas i läromedlen och hur detta har sett ut över tidsperioden på närmare 20 år. Ytterligare kan tillhörande lärarhandledningar analyseras med fokus på vilken roll läraren får i SFI-undervisningen och hur handledningsböckerna förmedlar lärarens arbete.

Käll-och litteraturförteckning

Ahmed, S. (2011). *Vithetens hegemoni*. Hägersten: Tankekraft.

Ajagán-Lester, L. (2011). ”Kolonial mentalitet och etniska gränsdragningar i svenska skoltexter 1768–1959”. I: Carlson, M. & von Brömssen, K. (red.). *Kritisk läsning av pedagogiska texter*. Lund: Studentlitteratur.

Bolander, E. & Fejes, A. (2019). ”Diskursanalys”. I: Fejes, A. & Thornberg, R. (red.). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.

Boréus, K. & Bergström, G. (2018). ”Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys”. I: Boréus, K. & Bergström, G. (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig metod- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Boréus, K. & Kohl, S. (2018). ”Innehållsanalys”. I: Boréus, K. & Bergström, G. (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig metod- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Carlson, M. & von Brömssen, K. (2011a). ”Kritisk läsning av pedagogiska texter – en introduktion”. I: Carlson, M. & von Brömssen, K. (red.). *Kritisk läsning av pedagogiska texter – Genus, etnicitet och andra kategoriseringar*. Lund: Studentlitteratur.

Carlson, M. & von Brömssen, K. (2011b). Förord. *Kritisk läsning av pedagogiska texter – Genus, etnicitet och andra kategoriseringar*. Lund: Studentlitteratur.

Carlson, M. (2011). ”’Vi’ och ’våra invandrare’ – Normer och värderingar i några sfi-läromedel/svenska för invandrare”. I: Carlson, M. & von Brömssen, K. (red.). *Kritisk läsning av pedagogiska texter*. Lund: Studentlitteratur.

Gull, M. & Klintonberg, B. (2002). *+46 2 kurs B*. Stockholm: Liber.

Hedman, C. & Magnusson, U. (2018). Lika eller lika möjligheter? Diskurser om skolämnet svenska som andraspråk inom det akademiska fältet i Sverige. *Acta Didactica Norge*. 12(1), Art. 7.

Johnsson Harrie, A. (2016). *En granskning av läroböcker i samhällskunskap och historia för åk 7–9*. Stockholm: Forum för levande historia.

Lind Palicki, L. (2015). ”Diskursanalys”. I: Boyd, S. & Ericsson, S. (red.). *Sociolingvistik i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

- Lundgren, S. & Croona, C. (2021). *Gilla svenska – SFI kurs D*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Mattlar, J. (2008). ”Skolbokspropaganda? En ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995–2005)”. *Studia Didactica Upsaliensia* 1. Uppsala.
- Ohlander, A. S. (2010). *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia*. Utbildningsdepartementet. Delegationen för jämställdhet i skolan.
- Skolverket (2006). *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2018). *Kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare – kursplaner och kommentarer – reviderad 2018*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2019). *Elever och studieresultat i kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare år 2018*. <https://www.skolverket.se/publikationer?id=4390> [2021-12-02].
- Skolverket (2021). *Rätt, behörighet och antagning till sfi*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/ratt-till-sfi> [2021-11-29].
- Svenska Akademiens ordbok (2021). Sökord: svensk. <https://svenska.se/tre/?sok=svensk&pz=1> [2021-12-29].
- Svensson, P. (2019). *Diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.